ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Οι εξελίξεις στον χώρο της Αμφίπολης ξανάφεραν στη μνήμη μας μια από τις παλιότερες μορφές διαπλοκής μεταξύ επιστήμης και κυβερνήσεων. Η πολιτική υστεροβουλία της μετάθεσης της επικαιρότητας από την πολιτική των μνημονίων στους αρχαίους ημών προγόνους, δεν άφησε αλώβητη τη δημόσια εικόνα.

Ιος – Εφημερίδα των Συντακτών

Από τα μέσα Αυγούστου, όταν οι ανασκαφές στον τύμβο Καστά της Αμφίπολης αναβαθμίστηκαν επικοινωνιακά με την οικογενειακή επίσκεψη εκεί του πρωθυπουργού και το μιντιακό μπαράζ που ακολούθησε, ο δημόσιος λόγος στη χώρα μας άρχισε ξαφνικά να περιστρέφεται γύρω από μακρινές αλλά ένδοξες εποχές. Η οφθαλμοφανής πολιτική υστεροβουλία της μετάθεσης του άξονα της επικαιρότητας από την επώδυνη πολιτική των μνημονίων στους αρχαίους ημών προγόνους δεν άφησε όμως τελικά αλώβητη τη δημόσια εικόνα (και, σε μια δεύτερη φάση, το κοινωνικό κύρος) της αρχαιολογίας.

Οι αρχικές θριαμβολογίες για τον πιθανολογούμενο «τάφο του Μεγαλέξανδρου», η διαδοχή τους από μετριοπαθέστερα σενάρια περί Ρωξάνης ή Μακεδόνων στρατηγών και ναυάρχων, η αναπόφευκτη δημοσιοποίηση των επιστημονικών διαφωνιών για τη χρονολόγηση του μνημείου και η επισήμανση του ενδεχόμενου να πρόκειται για έργο των ρωμαϊκών χρόνων, ο τραγελαφικός διορισμός «εκπροσώπου Τύπου του τάφου» και η αγχώδης προσπάθεια να δοθούν στην ανασκαφή τα χαρακτηριστικά εθνικού έπους υπήγαγαν αναπόφευκτα την όλη υπόθεση στην αρμοδιότητα των γελοιογράφων. Σύμφωνα με το εύστοχο καλαμπούρι που κυκλοφορεί στο διαδίκτυο, Καρυάτιδα αποκαλείται πλέον ένα «γλυπτό με γυναικεία μορφή που χρησιμεύει στη στήριξη κτιρίων και κυβερνήσεων».

Στο επίπεδο της γελοιογραφίας κινήθηκαν, άλλωστε, ακόμη και οι προσπάθειες καταστολής όσων έκαναν λόγο για ρωμαϊκό κι όχι αρχαιομακεδονικό μνημείο. Η επίσημη καταγγελία της

προϊσταμένης των ανασκαφών, Κατερίνας Περιστέρη, προς ομογενειακή εφημερίδα, πως οι εν λόγω επιστήμονες «εξυπηρετούν άλλα συμφέροντα», αποτελεί οπωσδήποτε τομή σε σχέση με τα ώς τώρα ήθη του κλάδου. Ιδίως από τη στιγμή που την τεκμηρίωσή της ανέλαβε η γνωστή «πατριωτική» μπλογκόσφαιρα, με ιστότοπους εγνωσμένης σοβαρότητας, όπως το zougla.gr του Μάκη Τριανταφυλλόπουλου, να πρωταγωνιστούν στον διασυρμό των αντιφρονούντων. Με ύψιστο επιχείρημα την «αποκάλυψη» ότι, εκτός από τη μακεδονικότητα του τάφου της Αμφίπολης, η «πρωταγωνίστρια» της κίνησης έχει επίσης διαπράξει το έγκλημα να αμφισβητήσει την ταυτοποίηση των ευρημάτων της Βεργίνας με τον πατέρα του Μεγαλέξανδρου.

Αμφίπολη 12/8/2014. Βρείτε τον διευθυντή της ανασκαφής

Παρά το εντυπωσιακό σερβίρισμά της, η «εθνική» αυτή επιχειρηματολογία δεν έχει στην πραγματικότητα κανένα νόημα. Στοιχειώδες σερφάρισμα στον ιστότοπο J-STOR, μια περιδιάβαση στα αθηναϊκά βιβλιοπωλεία ή ακόμη κι ένα απλό ξεφύλλισμα ελληνικών

εφημερίδων των τελευταίων δεκαετιών αρκούν για να διαπιστώσει κανείς πως οι επιστημονικές διαφωνίες με την κυρίαρχη άποψη, που ταυτίζει τη Βεργίνα με την αρχαία μακεδονική πρωτεύουσα Αιγές και τον ασύλητο «τάφο ΙΙ» που ανακάλυψε ο Μανόλης Ανδρόνικος με το πρόσωπο του Φιλίππου Β’, κάθε άλλο παρά σπανίζουν. Αν η πανεπιστημιακός Ολγα Παλαγγιά αποδίδει απλώς το επίμαχο λείψανο σε άλλον Μακεδόνα μονάρχη (τον Φίλιππο Γ’ τον Αριδαίο), μια σειρά από Ελληνες επιστήμονες έχουν αμφισβητήσει την ίδια την ταύτιση της Βεργίνας με τις Αιγές και, κατ’ επέκταση, τον βασιλικό χαρακτήρα των συγκεκριμένων τάφων. Ο καθηγητής κλασικής αρχαιολογίας Παναγιώτης Φάκλαρης, βοηθός του Ανδρόνικου στην ανασκαφή της Βεργίνας, τοποθετεί εδώ και δυο δεκαετίες τις Αιγές στα περίχωρα της Νάουσας, ανάμεσα στα χωριά Κοπανός και Λευκάδια («Aegae: Determining the Site of the First Capital of the Macedonians», American Journal of Archaeology, 98 [1994], σ. 609-16). Ο ομότιμος καθηγητής του ΑΠΘ, Ιωάννης Τουλουμάκος, τάσσεται υπέρ της παραδοσιακής ταύτισης των Αιγών με την Εδεσσα, οι ανασκαφές στα περίχωρα της οποίας έχουν υποβαθμιστεί αισθητά τον τελευταίο καιρό («Ιστορικά προβλήματα των τάφων της Βεργίνας», Θεσ/νίκη 2006). Την ίδια θέση είχε υποστηρίξει, αμέσως μετά την αρχική ανακοίνωση των ευρημάτων, και ο καθηγητής ιστορίας του ΑΠΘ, Δημήτριος Κανατσούλης («Ελευθεροτυπία», 1.12.1977). Τη διαφωνία του με τον Ανδρόνικο κατέθεσε ευθύς εξαρχής και ο αρχαιολόγος Φώτης Πέτσας, για να υποστεί πάραυτα -όπως θα δούμε παρακάτω- τη λογοκρισία των εθνικά ορθών εντύπων που φιλοξενούσαν μέχρι τότε τις απόψεις του. Ο αρχαιολόγος Πέτρος Θέμελης κι ο νομισματολόγος Ιωάννης Τουράτσογλου αμφισβήτησαν, τέλος, διακριτικά τη χρονολόγηση του «τάφου ΙΙ» και, μαζί μ’ αυτήν, όλο το οικοδόμημα πάνω στο οποίο έχει στηριχθεί η θεωρία περί Φιλίππου («Οι τάφοι του Δερβενίου», Αθήνα 1997).

Αντίθετα απ’ ό,τι νομίζουν οι τελάληδες του εθνικισμού, η παραπάνω αντιπαράθεση δεν έχει την παραμικρή σχέση με τη φορτισμένη συζήτηση για τον βαθμό ελληνικότητας των αρχαίων Μακεδόνων. Στη συντριπτική πλειονότητά τους, οι αμφισβητίες της επίσημης θέσης για τη Βεργίνα και τους τάφους της ουδόλως αποκλίνουν από την εθνική γραμμή. Αλλά και η επίσημη ιστοριογραφία της ΠΓΔΜ, από την άλλη, δεν δείχνει την παραμικρή διάθεση να αμφισβητήσει τον βασιλικό χαρακτήρα των ευρημάτων της Βεργίνας, πάνω στα οποία έχει άλλωστε στηρίξει σημαντικές πτυχές του δικού της εθνικού μύθου. Οπως όλοι θυμόμαστε, ο δεκαεξάκτινος ήλιος είχε υιοθετηθεί ως εθνικό σύμβολο της χώρας το 1992, προτού καταργηθεί βάσει της ενδιάμεσης συμφωνίας του 1995. Η πρόσφατη εγκυκλοπαίδεια της εκεί Μακεδονικής Ακαδημίας Τεχνών κι Επιστημών ταυτίζει έτσι «κατά πάσα πιθανότητα» τη Βεργίνα με τις Αιγές και τον «τάφο ΙΙ» με τον Φίλιππο, παραπέμποντας βιβλιογραφικά στα κείμενα του Ανδρόνικου («Encyclopaedia Macedonica», Σκόπια 2009, τ. Α’, σ. 25).

Η ουσία του σίριαλ υπερβαίνει, ωστόσο, κατά πολύ τα στενά όρια του Μακεδονικού, ακόμη και τη διαχρονικά συμπλεγματική σχέση των Νεοελλήνων με το απώτερο παρελθόν του τόπου. Στην πραγματικότητα, όσα ζούμε το τελευταίο δίμηνο δεν αποτελούν παρά τη σύγχρονη εκδοχή της πατροπαράδοτης διαπλοκής ανάμεσα στην αρχαιολογία και την πολιτική.

Στη διάθεση της εξουσίας

ΠΑΝΤΟΡΑ
αντικαπιταλιστικη • ενημερωση

ΑΠΕ

ΑΠΕ

ΑΠΕ

ΑΠΕ

ΑΠΕ

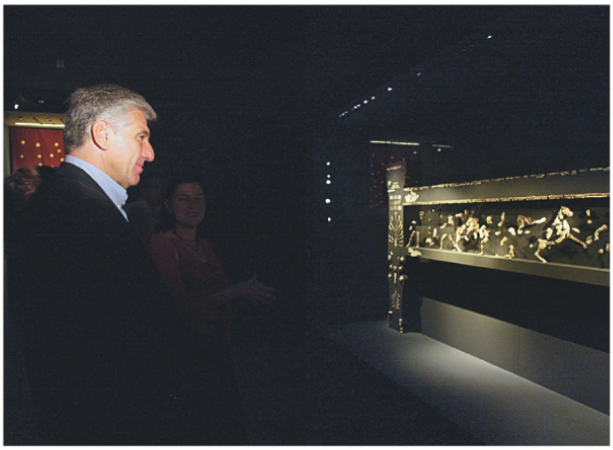
ΑΠΕ

Διαχρονικό το ενδιαφέρον των πολιτικών μας ηγετών για τα αρχαία

Σε αντίθεση με τον ιστορικό, που μπορεί κάλλιστα να δουλεύει αυτόνομα με σχετικά χαμηλό κόστος, χρησιμοποιώντας δημόσιες βιβλιοθήκες κι ανοιχτά αρχεία, ο αρχαιολόγος δεν υφίσταται επαγγελματικά ως ερευνητής δίχως την ενεργό στήριξη του κράτους, θεσμική και -κυρίως- οικονομική. Η ίδια η αρχαιολογική έρευνα έχει άλλωστε πολλαπλά οικονομική διάσταση, πέρα από την καθαρά επιστημονική: ως άμεση ή έμμεση απασχόληση ενός αριθμού εργατών κι άλλων κατοίκων της περιοχής των ανασκαφών, ως δέσμευση ιδιωτικών περιουσιών που αποτελούν ή ενδέχεται να αποτελέσουν αντικείμενο έρευνας, ως επιχειρηματική αξιοποίηση των ευρημάτων (αρχαιολογικοί χώροι, μουσεία, εκθέσεις κ.λπ.). Αμεση συνέπεια όλων αυτών είναι η πολύμορφη, άμεση ή έμμεση, εξάρτηση του κλάδου από την κρατική εξουσία, η αναγκαστική συμπόρευση των αρχαιολόγων μαζί της, αλλά και η επίκληση ή αξιοποίηση των δικών της πολιτικών προτεραιοτήτων για τη διασφάλιση των απαραίτητων κονδυλίων. Οπως εύστοχα επισημαίνει μια διεισδυτική μελέτη για την παγκόσμια διαπλοκή εθνικισμού και αρχαιολογίας, η τελευταία «εμφανίζεται ως ένας επιστημονικός κλάδος εν αναμονή κρατικής ανάμιξης», οι δε λειτουργοί της αποδεικνύονται «ιδιαίτερα ευάλωτοι σε κρατικές πιέσεις» (Kohl-Fawcett 1995, σ. 8).

Οι κρατικές προτεραιότητες που υπηρετούνται από την αρχαιολογική δραστηριότητα έχουν συνήθως στρατηγικό χαρακτήρα, συνδέονται δηλαδή με την οικοδόμηση της κυρίαρχης εθνικής ιδεολογίας στο εσωτερικό και την ενίσχυση της διπλωματικής επιχειρηματολογίας στο εξωτερικό. Στην περίπτωση της Ελλάδας, αυτή η διάσταση διατυμπανίστηκε δημόσια ήδη από τα πρώτα βήματα του κλάδου, που επιφορτίστηκε με το διπλό καθήκον όχι μόνο της διάσωσης των υπολειμμάτων του παρελθόντος αλλά και της προμήθειας των αποδεικτικών στοιχείων που τεκμηρίωναν την τρισχιλιετή συνέχεια του ελληνικού έθνους, σε πείσμα των δημοφιλών τότε θεωριών του Φαλμεράιερ. Στο πλαίσιο αυτής της τελευταίας προσπάθειας καταγράφεται και η πρώτη εθνικά επωφελής ημιεπίσημη πλαστογραφία: εν έτει 1833 ο έφορος αρχαιοτήτων Στερεάς Ελλάδος, Κυριακός Πιττάκης, εφοδίασε τον Φαλμεράιερ με παραποιημένα ντοκουμέντα που «αποδείκνυαν» τη μεσαιωνική ερήμωση της Αττικής επί 400 χρόνια, προκειμένου να καταγγείλει στη συνέχεια τον «μισέλληνα» Γερμανό ιστορικό ως επιστημονικά αφερέγγυο.

Ειδική πτυχή αυτής της διαδικασίας υπήρξε η εκκαθάριση των αλλογενών «βαρβαρικών υπολειμμάτων» από τον περιβάλλοντα χώρο των αρχαίων μνημείων. Η αναστήλωση της Ακρόπολης συνοδεύτηκε λ.χ. το 1834-1843 από το γκρέμισμα των εκεί οθωμανικών κτισμάτων (ιδίως του τζαμιού που λειτουργούσε επί αιώνες εντός του Παρθενώνα). Μερικές δεκαετίες αργότερα, η ίδια τύχη επιφυλάχθηκε και στον βενετσιάνικο πύργο των Προπυλαίων (1874-75). Σε μια πρώτη φάση, η εξάλειψη των «ξένων στοιχείων» περιέλαβε και τις περισσότερες από τις βυζαντινές ή μεταβυζαντινές εκκλησίες που «μόλυναν» το

τοπίο της πρωτεύουσας, κατάλοιπα -κι αυτές- ενός παρελθόντος που δεν είχε ακόμη ενταχθεί στην επίσημη εθνική αφήγηση. Η τάση αυτή αντιστράφηκε ωστόσο πολύ γρήγορα, καθώς η ξενόφερτη μοναρχία ανακάλυψε στη βυζαντινορθόδοξη παράδοση ένα βολικό ιστορικό προηγούμενο για τη δική της νομιμοποίηση.

Η εθνική εξόρμηση των επόμενων χρόνων εν ονόματι της Μεγάλης Ιδέας επιφόρτισε τον κλάδο με νέα καθήκοντα: την ιστορική τεκμηρίωση του ελληνικού χαρακτήρα όσων περιοχών ενσωματώνονταν ή επιχειρούνταν να ενσωματωθούν στο αθηναϊκό βασίλειο. Αρχαιολογικές αποστολές συνοδεύουν έτσι τον προελαύνοντα ελληνικό στρατό στη Νότια Αλβανία (1913-14) και τη Μικρασία (1919-22), ενώ στο εσωτερικό της χώρας η Αρχαιολογική Υπηρεσία και η ομόλογή της Εν Αθήναις Εταιρεία πρωταγωνιστούν από το 1914 και μετά στην καταναγκαστική αντικατάσταση των «βαρβαρικών» τοπωνυμίων με αρχαιοελληνικά.

Η υπαγωγή της αρχαιολογίας στις επιταγές της εθνικής συγκρότησης δεν αποτελεί βεβαίως ελληνική ιδιαιτερότητα. Η ίδια ακριβώς λογική κατευθύνει τις αρχαιολογικές προτεραιότητες σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της υδρογείου, από την πολύπαθη Μέση Ανατολή ίσαμε τη μακρινή Ταϊλάνδη, την Ιαπωνία και την Κίνα. Εξίσου στοχευμένο υπήρξε ιστορικά το έργο των αρχαιολογικών αποστολών της αναπτυγμένης Δύσης, με τη διαφορά πως αφορούσε κυρίως τη νομιμοποίηση αποικιακών ιδεολογημάτων, όπως το εκπολιτιστικό «φορτίο του λευκού ανθρώπου» ή η ιεραρχική ταξινόμηση των ανθρώπινων «φυλών».

Στο μεταίχμιο αυτών των δύο εκδοχών, πολιτικοδιπλωματικές παράμετροι καθόρισαν την παρουσία του μόνου εναλλακτικού ερευνητικού πόλου στην ελληνική επικράτεια: των ξένων αρχαιολογικών σχολών, η αδειοδότηση των οποίων πρόκυπτε συνήθως μετά από παρασκηνιακές διαβουλεύσεις κατά τις οποίες πρυτάνευαν κριτήρια κάθε άλλο παρά επιστημονικά. Οι ανασκαφές της Ολυμπίας, των Μυκηνών και της Τίρυνθας παραχωρήθηκαν έτσι στους Γερμανούς, η Κνωσός στους Αγγλους, οι Δελφοί και η Δήλος στους Γάλλους, η αθηναϊκή Αρχαία Αγορά στους Αμερικανούς. Η σχετική αυτονομία αυτών των φορέων παρήγαγε βέβαια κάποιες φορές αποτελέσματα που προκαλούσαν αμηχανία στους αρχιτέκτονες της εθνικής αφήγησης, όπως συνέβη τη δεκαετία του 1870 με την ανακάλυψη μεσαιωνικών σλαβικών μνημείων στον ιερό χώρο της Ολυμπίας. Σε γενικές όμως γραμμές, οι εκατέρωθεν συμβαλλόμενοι κατάφερναν να διαχειριστούν παρόμοια «ατυχήματα» με τρόπο που να διασώζει τις μεταξύ τους ισορροπίες. Ακόμη και η αντίσταση των ζωντανών κατοίκων του αθηναϊκού κέντρου στον αναγκαστικό εκπατρισμό τους χάριν των ανασκαφών της Αρχαίας Αγοράς υποχώρησε στην πίεση του σπόνσορα Ροκφέλερ και της αμερικανικής πρεσβείας, που «υπενθύμισε» στην κυβέρνηση Βενιζέλου τη ζωτική υπερατλαντική

συνεισφορά στην περίθαλψη των Μικρασιατών προσφύγων.

Καθόλου σπάνια, οι στρατηγικές εθνικές προτεραιότητες συνδυάζονται, τέλος, με την ικανοποίηση βραχυπρόθεσμων αναγκών του διατάκτη των σχετικών κονδυλίων. Κατά διαβολική σύμπτωση, ο ασύλητος τάφος της Βεργίνας ανοίχτηκε λ.χ. κατά την τελική ευθεία των βουλευτικών εκλογών του 1977. Ο πειρασμός της δόξας ωθεί ακόμη και άσχετες υπηρεσίες να επιδείξουν «αρχαιολογικό» έργο, με τραγελαφικά ενίοτε αποτελέσματα – όπως το καλοκαίρι του 1987, όταν το Λιμενικό ανέσυρε μετά βαΐων και κλάδων από τον βυθό της Ρόδου το υποτιθέμενο «χέρι» του ιστορικού Κολοσσού, για να διαπιστωθεί τελικά πως επρόκειτο για τα ταπεινά τσιμέντα που είχε αδειάσει εκεί παλιότερα κάποιος εκσκαφέας. Με δεδομένη την τάση των απανταχού κυβερνώντων να αναγορεύουν τις πολιτικές επιλογές (και την πολιτική επιβίωσή) τους σε «εθνικό» ζήτημα, η αποκρυπτογράφηση της ακριβούς δοσολογίας αυτών των σκοπιμοτήτων δεν είναι βέβαια πάντοτε εύκολη υπόθεση. Στην περίπτωση της Αμφίπολης, ο αγχώδης πρωτογονισμός του προπαγανδιστικού επιτελείου του κ. Σαμαρά απλοποιεί τουλάχιστον σε μεγάλο βαθμό τα πράγματα.

Πτυχές της διαπλοκής

Φαινόμενο άρρηκτα δεμένο με την υλική αυτή πραγματικότητα αποτελεί η διαμόρφωση κάθετων εξουσιαστικών δομών και η στενή διαπλοκή τους με τα ανώτερα κλιμάκια της πολιτικής εξουσίας ή/και τη βιομηχανία της πληροφόρησης. Οπως επισήμανε εδώ και μισό σχεδόν αιώνα μια κλασική -πλέον- αυτοκριτική προσέγγιση, η επέκταση και άκρα εξειδίκευση του κλάδου «σημαδεύτηκε από την ανάδυση ενός ανταγωνιστικού ατομισμού κι εξουσίας, καθώς ο βιοπορισμός του ατόμου εξαρτάται από τη φήμη που αποκτά ως σημείο εστίασης των ΜΜΕ», με την ανάπτυξη «ενός «αυταρχικού» καθεστώτος όπου κάθε ειδήμονας έχει μιαν επικράτεια ειδίκευσης» και οι όποιες κριτικές «αντιμετωπίζονται σαν επιθέσεις εναντίον προσωπικοτήτων» (David Clarke,

Στην περίπτωση των ανασκαφών της Βόρειας Ελλάδας, κάποιοι βιάστηκαν να συγκρίνουν περιφρονητικά την τωρινή ανάμιξη του επιτελείου Σαμαρά στα τεκταινόμενα της Αμφίπολης με την υποτιθέμενη αποστασιοποίηση του εθνάρχη Καραμανλή απέναντι στα ιστορικά ευρήματα της Βεργίνας. Θα αρκούσε ωστόσο να διαβάσει κανείς τα άκρως προσεκτικά απομνημονεύματα του Μανόλη Ανδρόνικου για να διαπιστώσει πολύ διαφορετικά πράγματα. Αμέσως πριν από τη δημόσια ανακοίνωση της ανακάλυψης του ασύλητου «τάφου του Φιλίππου», ο εθνικός αρχαιολόγος επικοινώνησε λ.χ. τηλεφωνικά με τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας Κωνσταντίνο Τσάτσο και τον πρωθυπουργό Καραμανλή, για να συζητήσει μαζί τους το περιεχόμενο των αποκαλύψεων. Οπως μάλιστα διακριτικά παραδέχεται, η

«ρεαλιστική αντιμετώπιση» του Τσάτσου ήταν αυτή που τον απάλλαξε από τις όποιες επιφυλάξεις εξακολουθούσε να διατηρεί για την ταυτότητα του νεκρού («Το χρονικό της Βεργίνας», Αθήνα 1997, σ. 172-3).

Ακόμη διαφωτιστικότερος είναι ο καθηγητής αρχαιολογίας Δημήτριος Παντερμαλής, σε εισήγησή του για την εμπλοκή του εθνάρχη στις εν γένει ανασκαφές του βορειοελλαδικού χώρου: «Μου είχε κάνει πάρα πολλή εντύπωση ο πραγματικά συστηματικός τρόπος με τον οποίο αντιμετώπιζε το θέμα. Οργάνωνε τακτικές συσκέψεις, ζητούσε να του παρουσιάζουμε με σαφή και σύντομο τρόπο την πορεία των εργασιών και τους επόμενους στόχους, και στη συνέχεια πραγματοποιούσε επιτόπια επίσκεψη. […] Κι όχι μόνον αυτό. Θυμόταν πάντα όλα τα προβλήματα της προηγούμενης χρονιάς, πριν τα απαριθμήσουμε εμείς, ή εάν τα απαριθμούσαμε και αφήναμε κανένα απ’ έξω, για να μην τον επιβαρύνουμε, έλεγε: «Τι έγινε μ’ εκείνο, προχωρήσατε εκεί;»» («Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής και η Βόρεια Ελλάδα», Αθήνα 2006, σ. 147).

Σ’ ένα διαφορετικό επίπεδο, ο επί χούντας διευθυντής της Υπηρεσίας Πολιτικών Υποθέσεων του υπουργείου Βορείου Ελλάδος, του σκιώδους δηλαδή παραρτήματος του ΥΠΕΞ που ήταν καθ’ ύλην αρμόδιο για τη διαχείριση των μειονοτικών ζητημάτων της Μακεδονίας και της Θράκης, διεκδικεί ως δικό του έργο τη χρηματοδότηση των μακεδονικών ανασκαφών αλλά και το γκρέμισμα του «λεγομένου κτίσματος του Βόριδος» στον αρχαιολογικό χώρο των Φιλίππων. «Επείραζα τους Μακεδόνες φίλους μου», θυμάται γι’ αυτό το τελευταίο, «ότι έπρεπε να έλθει κάποιος από την Πελοπόννησο για να τους απαλλάξει από τα ίχνη της βουλγαρικής κατοχής» (Γεώργιος Παπούλιας, «Κείμενα διπλωματίας και πολιτικής», Αθήνα 2012, σ. 72-3).

Οι πιο εύγλωττες μαρτυρίες για τα δυσανάγνωστα όρια αρχαιολογίας και πολιτικής περιέχονται στο τελευταίο αφιέρωμα του περιοδικού της ημιεπίσημης Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών («Μακεδονικά», τχ. 39, 2013), με τα πρακτικά μιας ημερίδας που πραγματοποιήθηκε το 2008 στη μνήμη του πρωτεργάτη των ανασκαφών της Πέλλας, αρχαιολόγου Φώτη Πέτσα.

Ο πρόεδρος της ΕΜΣ, Νικόλαος Μέρτζος, μας πληροφορεί λ.χ. χωρίς περιστροφές για τη μεταχείριση που ο ίδιος, ως διευθυντής του «Ελληνικού Βορρά», επιφύλαξε στις απόψεις του τιμώμενου περί Βεργίνας: κατά την επίσημη ανακοίνωση των ευρημάτων από τον Ανδρόνικο (24.11.1977), διαβάζουμε, «ο Πέτσας, παρών στο αμφιθέατρο, διεφώνησε φωναχτά και τη διαφωνία του έγραψε στο τακτικό άρθρο του αλλά αρνήθηκα να το δημοσιεύσω. Διαφωνήσαμε και χωρίσαμε».

Στη δική του εισήγηση, ο αρχαιολόγος Πέτρος Θέμελης κατέθεσε την προσωπική του μαρτυρία για τη θυελλώδη παρασκηνιακή διαμάχη ανάμεσα στους τρεις αρχικούς συνδιευθυντές της ανασκαφής στην Πέλλα: «Ο Μανόλης Ανδρόνικος, που δεν φιλοδοξούσε να αναλάβει τα ηνία της ανασκαφής και είχε όπως αποδείχθηκε άλλα ενδιαφέροντα, αποχώρησε οικειοθελώς. Η σύγκρουση ωστόσο μεταξύ Μακαρόνα και Πέτσα, όπως τουλάχιστον την έζησα από την πλευρά του Πέτσα, ήταν γεμάτη εντάσεις. Τα ξεσπάσματα οργής και οι γαστρορραγίες διαδέχονταν η μία την άλλη. Η οριστική ρήξη που ακολούθησε ανέδειξε μοναδικό διευθυντή των ανασκαφών της Πέλλας τον Χαράλαμπο Μακαρόνα».

Η συνάδελφός του Κατερίνα Ρωμιοπούλου στάθηκε, τέλος, στη διαπλοκή του αρχαιολογικού έργου με τα ΜΜΕ. Εν έτει 1957, θύμισε, ο Πέτσας «χρησιμοποίησε τον Τύπο, ώστε να κατανοήσουν τη σημασία του ευρήματος οι αρμόδιοι και να δώσουν χρήματα. Ο θόρυβος που ξεσήκωσε ο Τύπος προκάλεσε το κυβερνητικό ενδιαφέρον, ο ίδιος ο πρωθυπουργός Κ. Καραμανλής επισκέφθηκε την Πέλλα […]. Με την επίκληση των «εθνικών λόγων» χρηματοδοτήθηκε γενναία για την εποχή εκείνη η ανασκαφή. […] Η χρησιμοποίηση όμως του Τύπου από τους αρχαιολόγους και τους άλλους τοπικούς παράγοντες, όταν ξεπερνούσε τα όρια, δημιουργούσε προβλήματα και τριβές για προσωπική προβολή και κατηγορίες για μάρκετινγκ των μνημείων εις βάρος της επιστημονικής αντιμετώπισης του ευρήματος. Τώρα κανείς δεν σχολιάζει τέτοια φαινόμενα, όλοι όμως έχουν συνηθίσει να χρησιμοποιούν αυτά τα μέσα».

Οι πρώτοι διδάξαντες

Η συγκεντρωτική διαχείριση των αρχαιολογικών ανασκαφών για τη συστηματική προβολή ενός εθνικιστικού λόγου έχει συγκεκριμένο ιστορικό προηγούμενο. Τον Ιούνιο του 1967, η νεότευκτη στρατιωτική δικτατορία αντικατέστησε με αναγκαστικό νόμο τον προϊστάμενο της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας με έναν «Γενικό Επιθεωρητή Αρχαίων και Ιστορικών Μνημείων», υπαγόμενο απευθείας στο υπουργείο Προεδρίας. Με προσωπική εντολή του Παπαδόπουλου τη θέση κατέλαβε ο καθηγητής αρχαιολογίας Σπύρος Μαρινάτος. Ενθερμος υποστηρικτής της χούντας, ο εκλεκτός του δικτάτορα διηύθυνε τις ανασκαφές της Σαντορίνης αφήνοντας να εννοηθεί ότι το νησί ταυτιζόταν με την αρχαία Ατλαντίδα («Μακεδονία», 7.6.1967). Εξίσου εντυπωσιακές εξαγγελίες είχε κάνει λίγο νωρίτερα και για τον επικείμενο «εντοπισμόν της αρχαίας Ελίκης» δίπλα στο Αίγιο, η ανακάλυψη της οποίας θα έκανε «να ωχριάσουν τα ευρήματα της Πομπηίας» και που «μόνον η κήρυξις ενός παγκοσμίου πολέμου θα επεσκίαζε την παγκόσμια εντύπωσι» από την ανεύρεσή της («Μακεδονία», 15.3.1966). Μολονότι τελικά ούτε η Ελίκη ούτε η Ατλαντίδα βρέθηκαν, τα ευρήματα της Σαντορίνης αποδείχθηκαν από μόνα τους αρκούντως σημαντικά για να

διασφαλίσουν στον ερευνητή την επιζητούμενη αθανασία.

Οι ένστολοι θεματοφύλακες της εθνικοφροσύνης δεν μπορούσαν ωστόσο να αρκεστούν σε τόσο λίγα. Στις 17 Απριλίου 1968 μια συνέντευξη Τύπου στο υπουργείο Βορείου Ελλάδος ανακοίνωσε έτσι πως η χώρα μας αποτελούσε το πραγματικό λίκνο, όχι μόνο του ευρωπαϊκού πολιτισμού αλλά και σύμπασας της ανθρωπότητας: «Ο «άνθρωπος των Πετραλώνων»», διαβάζουμε στις εφημερίδες της επομένης, «ανατρέπει τας βασικάς θεωρίας της ανθρωπολογικής επιστήμης. Ο ελλαδικός χώρος και όχι η Αφρική είναι κοιτίς του ανθρωπίνου γένους» («Μακεδονία», 18.4.1968). Η ανακοίνωση της πρωτοφανούς επιστημονικής τομής είχε γίνει από τον ανθρωπολόγο Αρη Πουλιανό, υπό την αιγίδα και παρουσία του πανίσχυρου γ.γ. του υπουργείου, συνταγματάρχη Νίκου Γκαντώνα, και αφορούσε την ανεύρεση στο σπήλαιο των Πετραλώνων της Χαλκιδικής ενός κρανίου στο οποίο αποδιδόταν ηλικία 50.000 χρόνων. Δεν επρόκειτο για καινούργια ανακάλυψη: όπως διαβάζουμε στο ίδιο δημοσίευμα, το επίμαχο κρανίο είχε παρουσιαστεί ήδη προ τετραετίας σε επιστημονικά συνέδρια της Μόσχας και της Τσεχοσλοβακίας. Αυτό που άλλαξε ήταν, προφανώς, η διάθεση των αρχών απέναντί του. Στις 8 Μαΐου ο συνταγματάρχης επισκέφθηκε το σπήλαιο με δημοσιογράφους, εξαγγέλλοντας την προσεχή «αξιοποίησή» του.

Οπως μας πληροφορεί λίγο μεταγενέστερο έγγραφο του Γκαντώνα προς τον Παπαδόπουλο (20.5.1968), η εξέλιξη αυτή κάθε άλλο παρά εντυπωσίασε τους αρμόδιους επιστήμονες, οι αντιρρήσεις των οποίων παρακάμφθηκαν στο όνομα του εθνικού (και καθεστωτικού) συμφέροντος: «Αναφορικώς με τα παλαιοντολογικά ευρήματα εσχηματίσαμεν την γνώμην ότι η Αρχαιολογική Υπηρεσία δεν συμφωνεί μετά του κ. Α. Πουλιανού, πάντως είτε τούτο είναι αληθές είτε όχι, μας συμφέρει να προσπαθήσωμεν ν’ αποδείξωμεν ότι τα υπό Πουλιανού αναφερόμενα είναι αληθή. Πέραν της επιστημονικής δεοντολογίας υπάρχει και η Εθνική υπόθεσις συνδεομένη με την Ελληνικήν καταγωγήν».

Οι δυο πλευρές συμπορεύτηκαν τελικά, κάτω από την προστατευτική επιστασία της χούντας. Το καλοκαίρι του 1972 Μαρινάτος και Πουλιανός θα εκπροσωπήσουν έτσι από κοινού την Ελλάδα των Ελλήνων Χριστιανών σε διεθνές θρακολογικό συνέδριο στη Σόφια («Μακεδονία», 6.8.1972). Η μοίρα τούς επιφύλαξε, ωστόσο, πολύ διαφορετική αντιμετώπιση. Ο ηλικιωμένος καθηγητής έφυγε από τη ζωή στις 1.10.1974, αποφεύγοντας στο τσακ την ταλαιπωρία της μεταπολιτευτικής κάθαρσης. Ο μεσόκοπος ανθρωπολόγος επιβίωσε, αντίθετα, και στο νέο καθεστώς. Εναν χρόνο μετά την πολιτική αλλαγή, ο νέος υπουργός Βορείου Ελλάδος, Νικόλαος Μάρτης, θα εξαγγείλει με τη σειρά του την αξιοποίηση του σπηλαίου, με το επιχείρημα ότι εκεί «ο άνθρωπος έκανε τα πρώτα του βήματα επί γης» («Μακεδονία», 26.9.1975). Η μόνη διαφορά με το 1968 αφορούσε την εικαζόμενη ηλικία του

«αρχανθρώπου», που στο μεσοδιάστημα είχε αποκτήσει ένα ακόμη μηδενικό.

Διαβάστε
*Γιάννης Χαμηλάκης, Το έθνος και τα ερείπιά του. Αρχαιότητα, αρχαιολογία και εθνικό φαντασιακό στην Ελλάδα (Αθήνα 2008, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου). Διεισδυτική ανάλυση της συμβολής της αρχαιολογίας στη διαμόρφωση του νεοελληνικού έθνους.

*Dimitris Damaskos – Dimitris Plantzos (eds), A Singular Antiquity. Archaeology and Hellenic Identity in twentieth-century Greece (Αθήνα 2008, εκδ. Μουσείο Μπενάκη). Συλλογή κειμένων στην ίδια κατεύθυνση.

*Καλλιόπη Παυλή, Εις το όνομα του πολιτισμού. Η ιδεολογία των ανασκαφών στη Μικρά Ασία «κατά την μικρασιατικήν κατοχήν υπό της Ελλάδος» (Ιωάννινα 2014, εκδ. Ισνάφι). Τολμηρή μονογραφία για τις αρχαιολογικές πτυχές της μικρασιατικής εκστρατείας: την αγχώδη προσπάθεια «τεκμηρίωσης» μιας διαχρονικής ελληνικότητας της περιοχής, με αποσιώπηση ή παρερμηνεία των καταλοίπων των άλλων αρχαίων πολιτισμών που άνθησαν εκεί.

*Philip Kohl – Clare Fawcett (eds), Nationalism, politics and the practice of Archaeology (Κέμπριτζ 1995, εκδ. Cambridge University Press). Συλλογή κειμένων για τη σχέση αρχαιολογίας-εθνικισμού, τόσο ως γενικό φαινόμενο όσο και ως εμπειρία επιμέρους κρατών (Ισπανία, Πορτογαλία, Γερμανία, ΕΣΣΔ/Ρωσία, Καύκασος, Κίνα, Ιαπωνία, Κορέα).

*Philp Kohl κ.ά. (eds), Selective Remem-brances. Archaeology in the Construction, Com-memoration and Consecration of National Pasts (Σικάγο-Λονδίνο 2007, εκδ. University of Chicago Press). Συνέχεια του προηγούμενου, με κείμενα για Ρωσία, Ουκρανία, Ρουμανία, Ινδία, Ταϊλάνδη και Μέση Ανατολή.

*Lynn Meskell (ed.), Archaeology Under Fire. Nationalism, politics and heritage in the Eastern Mediterranean and Middle East (Λονδίνο-Ν. Υόρκη 1998, εκδ. Routledge). Παρόμοιες αναλύσεις για την ελληνική Μακεδονία, την ΠΓΔΜ, τη Βουλγαρία, την Τουρκία και τη Μ. Ανατολή.

ΦΟΡΕΙΣ ΤΟΥ ΙΟΥ: Τάσος Κωστόπουλος, Αντα Ψαρρά, Δημήτρης Ψαρράς
ios@efsyn.gr